

БІБЛІЙНА ТЕОЛОГІЯ СТРАЖДАННЯ

-1-

Проблема страждання входить до кола вічних тем людства. Навіть найдавніші з відомих сьогодні - вавилонські космогонії "Енума Еліш" (II тисячоліття до н. е.) та "Поема про Атрахасиса" (≈1635 р. до н. е.) - висували оригінальні версії походження страждання [1, с. 294-295]. Ряд вчень заперечують існування страждання: або називають зло іншим боком добра (ідеології дуалізму), або мотивують це в такий спосіб: "...оскільки Бог благий, безкінечний і всемогутній, зло несумісне з Ним" [6, с. 212] (американська церква "Християнська наука"). Якщо "Стоїчне та християнське світобачення в мовчазному перенесенні болю вбачає чесноту, [то,] навпаки, в античній Греції в перенесенні болю бачили нещастя, наслане долею й прагнули негайно його позбутися" [5, с. 49]. У різні часи пропонувалася втеча від мук: чи в раціоналізм (Боецій), чи у насолоди (гедонізм, епікурейство).

Джерелом мук вважаються: людина, її бажання (буддизм), недосконалість (рух "Новий вік"), незнання своєї правдивої сутності (гностицизм), гріховність (більшість релігійних вчень); суспільство, нівеляція особистості (Діоген, Руссо, гіппі), нищення природи (екологічний рух), антигуманність чи релігійна нечистота (анархізм, антиутопізм, чернецтво); Бог (сатанізм, романтизм, атеїзм); доля, рок (індуїзм, астрологія, деякі містики); культура (психоаналіз та ін.).

Звернімо увагу на те, що актуальність цієї теми взаємопов'язана із соціальним буттям суспільства. Усі релігійні, філософські чи політичні вчителі звертаються до тематики страждання серед переслідувань, заборон, війн чи дискримінацій усіх видів. В юдаїзмі, наприклад, походження страждання постає з особливою гостротою під час вавилонського полону, коли знавці Закону відчували необхідність пояснити соціальну несправедливість. В епоху ж Нового заповіту "в невеликій юдейській провінції часто спалахували національно-визвольні повстання. Щоб приборкати юдеїв, імперія розпочала систематичні переслідування" [4, с. 58]. Опинившись перед загрозою загибелі нації, рабини розробляють тлумачення образу Божого Отрока-страдника (Месії, Іс. 53 розд.) в дусі покути Ізраїля за гріхи людства.

В українській культурі питання трагічного минулого й сучасного України дискутується дуже широко. Не бажаючи принизити авторські версії українського благочестя (О. Бердник, Л. Силенко), ми спробуємо проаналізувати проблему страждання на матеріалі перлини світової культури – Святого Письма.

-2-

Учення Старого заповіту про страждання на 90% відповідає закону причини й наслідку: "Ізраїлю, чого бажає від тебе Господь...? Тільки того, щоб боятися Господа, Бога твого, ходити всіма Його дорогами, і любити Його, і служити... Богу твоєму,... виконувати заповіді Господа та постанови Його,... щоб тобі було добре" (Повт. 10:12-13). Тому джерело страждань – порушення Божого закону (Повт. 28 розд.). Несправедливість людського існування бере початок у гріхопадінні Адама. Коли людина розірвала відносини з Богом, стверджує 3-ій розділ книги Буття, в її житті виникли соціальні конфлікти (роз'єднаність, зверхність у шлюбі), фізичні проблеми (голод, хвороби, виснажлива праця) та духовне нездоров'я (сором, страх, нездатність нести відповідальність за свої вчинки та сліпа воля до влади).

Через те, що людина стала грішником, себто егоїстом, процес освячення, повернення до Божого ідеалу пов'язаний, окрім благословень, із серйозними доганами й покараннями. Муки – останній засіб освячення. Необхідністю духовного очищення пояснюють пророки найбільшу трагедію давньоізраїльської історії – вавилонський полон. Зрозуміло, що муки досягають ефекту за умов віри та змирення людини чи народу: "...страждання робить в душі те, що вогонь робить для золота: випалює нечисту домішку. ... Страждання може бути для нашої душі смертю або її життям" [7, с. 16].

Найскладніший аналіз цього питання знаходимо в книзі Йова, повністю присвяченій проблемі світового зла. Праведник патріарх Йов одночасно втрачає маєток, дітей та здоров'я не через свідомі чи несвідомі гріхи, на чому наголошують його приятелі та дружина, а зовсім з інших причин. Йов прагне Божої справедливості більше за життя. У кульмінаційному монолозі (Йов 28 розд.) він ставить персональне знання Бога вище за знання законів всесвіту. Це випробування мало перевірити любов Йова до Господа – чи підтримує він стосунки з Вседержителем заради них самих, чи ні. Сучасний богослов так коментує цей аспект: "Патріарх збільшує свої претензії до Бога, але чому він це робить? Він просто не може відмовитися від Господа. ... Втрата Бога гнітить його набагато більше, ніж знищення багатства чи навіть смерть дітей" [8, с. 14].

У великих пророків (Ісайя, Єремія, Єзекиїль, Даниїл) знаходимо ще один “кенотичний” аспект: зв’язок страждання особистості й суспільства. Тут ми стикаємося з вченням про збірну (сукупну) єдність всесвіту: “релігія не існує сама по собі, але складається із суспільного й космічного вимірів, що виходять за рамки окремої людини та включають її в долю всього світу” [3, с. 197]. Усе людство об’єднане загальним життям і через це бере участь у гріхопадінні Адама чи спасінні через жертву Месії.

Ця доктрина розгортається через триаду Йов (окрема людина) – Єремія (людина й народ) – Даниїл (народ). Перехідною ланкою тут постає книга Плач Єремії. У ній, окрім звичного для Біблії “фехтування” займенниками, коли пророк після власної репліки раптом говорить від імені Божого, ми спостерігаємо ототожнення людини (пророка) й народу. Цей процес проходить у три етапи: Єрусалим (Юдея) згадується в 3-й особі, далі пророк говорить від імені міста і, нарешті, у фіналі поеми голоси пророка й міста зливаються у величне “ми”.

Апофеоз персоніфікації народу людиною зустрічаємо в пророка Даниїла. Хоча він не брав участі в ідолопоклонінні, яке викликало гнів Божий і полон, пророк мислить у площині загальної відповідальності людства: “...[його молитва -] гаряче клопотання, котре включає й долю самого пророка. ... Даниїл розділяє долю вигнаного народу та відчуває на собі наслідки гріха батьків” [3, с. 198]. Пророк мусить бути із своїм народом незалежно від морального стану останнього, поділяючи всі його радощі й жалі.

-3-

У Новому заповіті теологія страждання зазнає принципових змін. Якщо в давньому Ізраїлі ознакою прихильності Божої були багатство, довголіття та багатодітність, то тепер знак страждання змінюється на протилежний. У християнську добу страждання з талану грішників стає прерогативою дітей Божих: “Та й усі, хто хоче жити побожно у Христі Ісусі, - будуть переслідувані” (2Тим. 3:12). Причиною зміни пріоритетів стала телеологія жертви, яка походить із місії Ісуса Христа.

У меті Його діяльності полягає головна відмінність Ісуса від решти реформаторів суспільства. Усі люди народжуються, аби жити. Христос прийшов у світ, щоб прийняти муки, наругу й смерть. Необхідність Месії-страдника Святе Письмо обґрунтовує сутністю або схемою Божого ставлення до людства. Любов Небесного Батька є чітким балансом милості й справедливості: “Я – Господь, ... що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене, і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто дотримується Моїх заповідей” (Вих. 20:5,6). Покарання винних, себто грішників, – один з проявів праведності Божої.

Ап. Павло для пояснення Божого плану спасіння наводить такий приклад: “Тому Він – Посередник Нового Заповіту, щоб через смерть, - що була для відкуплення від переступів, учинених від першого заповіту, - покликані прийняли обітницю вічного спадку. Бо де заповіт, там має відбутися смерть заповітника, заповіт бо важливий по мертвих, бо нічого не варт він, як живе заповітник” (Євр. 9:15-17). Вічний Божий Закон вимагає смерті його порушників (Рим. 6:23). Для їх помилування мав бути покараний невинний або померти Законодавець. Ці дві мети й здійснилися в земному служінні Божого Сина.

Для тих, хто називається Його ім’ям, наслідування Христа означає повторення Його життя-страждання. Хоча роль Ісуса як Спасителя людства була унікальною, однак Він закликає Своїх послідовників зректися себе й узяти свій хрест (Мк. 8:34-35). Хрест втілює покору Божій руці: каяття, послухність перед Законом і життя для інших. Принісши радикальну, революційну філософію, Христос ще й викликав відчуження світу: “Коли б ви зо світу були, то своє світ любив би. А що ви не зо світу, але Я вас зо світу обрав, тому світ вас ненавидить” (Ів. 15:19). Голгофа – символ страдницького шляху й гарантія вічного спасіння водночас. Архетиповість Христосівської жертви змушує віруючих сприймати страждання як закономірний компонент життя: “Тож усе я вважаю за втрату ради переважного познання Христа Ісуса,... щоб пізнати Його і силу Його воскресення, та участь у муках Його, уподоблюючись Його смерті, аби досягнути воскресення мертвих” (Флп. 3:8, 10, 11) – висловлює свою надію “апостол поган”. Тепер Ісусові муки виступають головним аргументом і підтримкою християнина, вони виправдовують людські муки також.

Однак страждання ніколи не є самовільними. Їх посиляє Бог. У той же час вони не є самоціллю: “...біль сам собою не творить нас кращими, а дуже правдоподібно може він зробити нас гіршими” [7, с. 15]. Навіть нерелігійні люди визнають, що екстремальні переживання інколи пробуджують кращі людські риси. За Біблією ж, навіть насильницькою смертю можна прославити Бога. У соціальній площині участь у чужих муках гармонізує й об’єднує світ: “Пам’ятайте про в’язнів, немов із ними були

б ви пов'язані, про тих, хто страждає, як такі, що й самі ви знаходитесь в тілі" (Євр. 13:3). Стоїцизм віруючих сприяв проповіді Доброї Вістки. А переслідування й узагалі конституювали християнство – вони провели різницю між дійсними й фальшивими учнями, сприяли мобільності апостольської церкви: найрезультативнішою була проповідь в'язням, вартовим солдатам на етапі, тюремним наглядачам (Дії 16:27-34).

Тому для християнина страждання стає усвідомленим і подоланим Христом: "Одна з найбільших трагедій світу [-] це змарноване страждання. Страждання без зв'язку з [Голгофським] хрестом, це чек непідписаний, безвартний" [7, с. 16], - стверджує Ф. Шін. Ірраціональний шлях на Голгофу (радість через смуток каяття, зцілення через біль, воскресіння й життя через смерть), екзистенційне подолання (лютерівське "trozt" (всупереч)) силою Божою приносить учневі духовну зрілість.

Телеологія жертви через рецепцію 53-го розділу книги пророка Ісайї, де конфлікт зовнішнього й внутрішнього змістів месіанства реалізується за допомогою протиставних сполучників та контекстним протиставленням, породжує естетику альтруїзму. Це змінює християнську оптику: антична статуарність заміщується телескопією духу: "...скиньмо всякий тягар та гріх, що обплутує нас та й біжим з терпеливістю до боротьби, яка перед нами, **дивлячись на Ісуса**, на Начальника й Виконавця віри... Тож **подумайте про Того, Хто перетерпів** такий перекір проти Себе від грішних..." (підкреслення наше. – М. Б.) (Євр. 12:1-3).

-4-

На нашу думку, з усіх вчень людства Святе Письмо пропонує найповніше й найцілісніше пояснення проблеми страждання на землі. "Радикальний монотеїзм" (Р. Нібур) Біблії запевнює нас, що зло не є органічною частиною добра. Зло й муки не мали місця до людського повстання проти Бога, не буде їх і у вічності (Одрк. 21:4).

Як уже зазначалося, характер Вседержителя – єдність милості й справедливості. Більшість фізичних і соціальних недоліків буття є наслідками гріхопадіння. Божий план спасіння полягає в тому, що невинний Син Божий бере на Себе наші кари, щоб ми могли бути помилуваними. Шлях спасіння – наслідування Христа: каяття, освячення, альтруїзм, зростання у вірі, відчуження світу та його гармонізація через служіння йому.

Згідно з Біблією, причинами сьогоденних мук України є серед загальнолюдських і такі, що виникли через вину нашу й вину батьків: 70 років безбожжя, глибоке моральне зубожіння, відсутність впливу Біблії на виховання молоді й суспільне життя. Сподіваємося, що зацікавлення сучасної української науки Святим Письмом викличе докорінні зміни цієї ситуації.

Література:

1. Библийская энциклопедия. - Б. м., 1995.
2. Біблія або книги Старого й Нового заповіту / Пер. І. Огієнка - Б. м., 1995.
3. Дукан Ж. Стенание земли. Исследование книги пророка Даниила. - Заокский, 1995.
4. Опарин А., Молчанов С. Но как было во дни Ноя... - Х., 1998.
5. Философский энциклопедический словарь. - М., 1997.
6. Финли М. Изучаем вместе. - Заокский, 1997.
7. Шін Ф. Веселка страждань. - Торонто, 1965.
8. Herald Wealer. The God of Hurricane (Hagerstown, MD.: Review and Herald Publishing Association, 1992), p. 69. Цит. за: Нил Б. Молитва библейских героев веры. - Заокский, 2000.